

HODNO VIDIEŤ, HODNO NAVŠTÍVIŤ, HODNO POZNAŤ – TURISTICKO-VLASTIVEDNÉ PAMIATKY A ZAUJÍMAVÉ MIESTA V LIMANOWEJ

Horské mestečká, akým je aj Limanowa, väčšinou vznikali veľmi podobne – osada sa rodila v kotline, neďaleko prameňa alebo rieky, na križovatke ciest. Zo začiatku to bola len zastávka alebo odbočka, ktorou bolo treba obísť jeden či druhý kopec. Osada sa po čase rozrastala, rozširovala svoje hranice za rieku, tak, že sa na okolitých stráňach začali strácať lesy. Z roka na rok sa táto hranica presúvala. Na horských stráňach sa začali nespomínať objavovať budovy – najprv hospodárske, potom aj obytné. Všetky boli zo začiatku primitívne, drevené, tesané, ale zmenili miestnu krajinu natoľko, že priťahovala iných. Okolité lesy boli okrem stavebného materiálu plné zveriny – srn, jeleňov, medveďov, vlkov a drobného vtáctva. V riekach žili lososy, raky a tiekla v nich krištáľová voda. Všetko dovedna tvorilo miesto, že sa tam chcelo žiť..., hoci ťažko, veď to boli predsa hory.

Vyšliapané cesty človek spevňoval kamennými kockami, rozširoval a vyrovnával. Začali po nich prechádzať prvé vozy, ťažké a ťarbarové, ale uľahčujúce ľuďom pioniersky život. Prevážali čoraz viac a viac.

Keď tak stojím na limanovskom Hlavnom námestí, predstavujem si, ako vyzerali začiatky tohto mesta. Križovatka ciest, možnosť kúpiť si drevo z okolitých lesov, potom píla a vodný mlyn, aby sa ľuďom ľahšie žilo. Na križovatke prvý kríž, znamenie tejto zeme. Po rokoch kaplnka. Popri nej trkocú kolesá naložených vozov, vyváža sa drevo a priváža potrebný tovar. V prvom hostinci kupci z juhu aj z východu oddychujú po ťažkej ceste. Mohlo to byť práve takto... a možno úplne inak.

Limanowa je dnes krásne sa rozprestierajúce mestečko v Beskide Wyspowom. Jej najväčšou prednosťou je krajina, ktorú tvoria okolité pahorky, kopce a hory pokryté lesmi. Pokúsme sa tento pohľad prebádať, preanalyzovať, rozdeliť na stupne a etapy, v ktorých história tohto miesta a namáhavá práca ľudských rúk vyformovali súčasné mestečko. Každý zo stupňov sa uzatvára ako kruh, ktorého prostriedok tvorí námestie. Každý z nich predstavuje inú etapu rozvoja mesta.

Námestie a najbližšie budovy sú srdcom mestečka, ktoré bolo kedysi len križovatkou chodníkov, potom ciest, ešte neskôr priestranstvom obkoleseným drevenými chalupami. To, čo bolo prvé a najdôležitejšie, však odjakživa pýtalo najviac.

Druhý kruh tvoria amfiteatrálne sa rozprestierajúce štvrte okolo centra z neskoršieho obdobia, môžeme ich nazvať druhotné. Sú zasadené na stráňach okolitých hôr, akoby bdeli, aby sa srdcu nič zlého nestalo. Každý deň sem plynie huf ľudských bytostí ako čerstvá krv, čosi tu nechajú a čosi zoberú. Keď sa vracajú do svojich domov, neustále vidia ten istý obraz: dolinu s týčiacou sa štíhlou vežou baziliky, plochy striech a takmer nepretržitý pohyb ľudí, áut, oblakov a slnka na oblohe.

Tretí kruh hraničí s horizontom. To, čo je za ním, pokojne môžeme nazvať iné! Pás lesa na Łysej a Miejskej Góre, Jubilejný kríž, Jabłoniecke pahorky a ostrá stena Lipowého – všetky tieto kopce obklopujú limanowskú dolinu a veľmi rázne uzatvárajú námestie.

Každý z týchto okruhov má svoju históriu a tajomstvá. Sú ako živý organizmus, ktorý si medzi sebou vymieňa všetko životodarné a dôležité; ktorý sa navzájom buduje, poháňa sa a v nebezpečenstve aj bráni. Všetko preto, aby sa tenká niť dejín tohto miesta neroztrhla.

Kto stojí na limanovskom námestí po prvýkrát, nemôže odolať pohľadu na budovu baziliky nepochybne uchvacujúcu svojimi rozmermi, formou a štýlom, ale predovšetkým svojou históriou. Môžeme sa zamyslieť, prečo je to práve taká forma, také rozmery a taký stavebný materiál. Na mnoho otázok nám odpovedá sama budova. Prehovorí aj k tým, ktorí sa aspoň trochu vyznajú v dejinách umenia a poznajú poľskú históriu. Bystrý pozorovateľ a cestovateľ sa ochotne započúva do príbehu, ktorý rozprávajú múry, steny, vitráže, sochy či kľemby. Krok za krokom vedený architektom sa bude nadchýnať nápadom, štýlom a ich realizáciou. Ale začnime od začiatku...

Nápad a realizácia

Pôvodný kostolík, ktorý tu stál, bol celý drevený a mal už svoje roky. Po technickej stránke nebol v najlepšom stave a niektorí prepokladali, že sa onedlho zrúti. Počet obyvateľov rýchlo rástol a mestečko sa v roku 1892 stalo sídlom okresu a dekanátu. V susedných mestách a dedinách vznikali nové murované a priestranné kostoly, krásne vkomponované do okolitej krajiny (Kanina, Przyszowa, Nowy Sącz).

Prvý pokus miestneho farára Kazimierza Łazarského presvedčiť obyvateľov, že aj v Limanowej je potrebné postaviť nový kostol, sa skončil neúspechom. Finančnej a organizačnej záťaže spojenjej s takouto veľkou investíciou sa neobávali len okolité kúrie, ale aj limanowski mešťania. Keď sa dnes pozeráme na múry baziliky, prekvapujú nás jej rozmery. V čase jej projektovania mala katolícka komunita mestečka okolo 1000 veriacich! Tieto proporcie nabádajú ku konštatovaniu, že človek, ktorý sa chystal postaviť taký obrovský

kostol, bol asi vizionárom nielen vzhľadom na budúce pokolenie, ale aj na hodnoty, ktoré obrovská budova vzbudzovala v každom, kto potreboval oporu.

Časy boli veľmi ťažké a príslovečná haličská bieda sa natrvalo udomácnila v tomto okolí. Zábor, dane, povodne a mizerná úroda na chudobnej horskej pôde nesľubovali podporu takejto veľkej a smelej investícii. Reálne hodnotenie situácie nebolo príliš optimistické.

Blížil sa rok 1891 a v poľskom národe sa opäť oživovali sny o slobode. Sté výročie schválenia Ústavy tretieho mája bolo výbornou príležitosťou prejaviť to.

Kňaz Kazimierz Łazariski navrhol, aby bol limanowski kostol postavený ako pomník pripomínajúci túto udalosť. Tentoraz bola myšlienka prijatá láskavejšie a dokonca ju nechápali len ako lokálnu iniciatívu, ale ako dôstojný príklad boja za poľskosť v celej západnej Haliči. Bol ustanovený Výbor pre výstavbu kostola – pomníka, na čele ktorého stál autor celej myšlienky.

Jednou z prvých úloh novo zvoleného výboru bolo zhromaždiť prostriedky na projekt nového božieho stánku.

Prvá zbierka bola zorganizovaná 3. mája 1891, čím sa začalo dlhé obdobie hromadenia finančných prostriedkov. Treba podotknúť, že až v roku 1908, teda po 17 rokoch, sa mohol kňaz Łazariski vydať do Krakova a objednať projekt.

Ťažko povedať, či to bola vyššia sila, či zhoda okolností, ale dostal sa do sekretariátu Akadémie výtvarných umení, kde stretol prof. Jacka Malczewského, ktorého celá vec zaskočila. Po chvíli však víťazne oznámil, že treba vyhlásiť verejnú súťaž. V tom období sa konkurzy tešili veľkému uznaniu a zaručovali najvyššiu úroveň či už po technickej alebo estetickej stránke. Súťaž umožňovala istým spôsobom diktovať „národné“ požiadavky, ktoré v sebe niesli v týchto ťažkých časoch protest proti cudzím architektonickým formám. Konkurz v konečnom dôsledku vypísal Spolok poľského úžitkového umenia a informácia sa tak dostala do sveta. Poľsko vtedy na mape neexistovalo...

Architektonické požiadavky boli zaujímavé. Kostol mal mať okrem iného:

- zvonice s vežou organicky spojenú s kostolom
- vežičku na jeden malý zvon
- vykurovanú sakristiu (asi 50 m²) zo strany fary

Kňaz Kazimierz Łazariski.

- ...
- ohňovzdorný chór organicky spojený s celkovým vzhľadom kostola.

V budove sa malo zmestiť okolo 2,5 tisíce ľudí, asi 4 osoby na meter štvorcový voľnej plochy. Náklady na výstavbu nemali presahovať 230 tisíc rakúskych korún. Súťažná mašinéria sa teda pohla. Sem-tam bolo počuť ponosy na organizáciu konkurzu, na porotu, na technické podmienky a na chýbajúce aktuálne fotografie limanowského námestia. Posledný argument znemožňoval architektonickú náväznosť projektovanej budovy na vonkajšiu realitu. Ale odpoveď objednávateľa bola jednoduchá: v najbližšom susedstve sa nachádza len niekoľko domov s arkádami. Formálne prekážky boli rýchlo odstránené a projektové práce sa mohli pohnúť dopredu. Súťažnú porotu tvorili najvýznamnejší krakovskí architekti, maliari, iní umelci a predstaviteľ investora. Boli to ozajstní majstri: architekt Władysław Ekielski, maliar Stanisław Kamocki, sochár Konstanty Laszczka, maliar Józef Mehoffer, architekt a konzervátor Tadeusz Stryjeński, predseda Spolku poľského úžitkového umenia a redaktor časopisu Architektúra Jerzy Warchołowski, architekt Władysław Marconi a prednosta okresu Limanowa Zygmunt Mars.

Celá polemika okolo podmienok súťaže mala veľmi pozitívny vplyv na počet zaslaných prác. Záujem o súťaž bol veľký, ale rozsah projektu (na onú dobu to bol monumentálny objekt) nebol asi jediným dôvodom takého množstva súťažných prác. Ďalším argumentom bolo vhodné obdobie vyhlásenia súťaže, ktoré pripadlo na zimu, keď majú architekti menej práce v teréne. K nasledujúcim činiteľom patrilo tiež vlastenecký aspekt, kostol – pomník predstavoval neobvyklú ideologickú výzvu. V konečnom dôsledku bolo do konkurzu prihlásených 23 projektov!

Súťažná porota sa prvýkrát zišla 3. mája 1909 a jej predsedom sa stal najstarší a zároveň najskúsenejší porotca Władysław Marconi. V prvom kole komisia vylúčila päť prác, ktoré nespĺňali podmienky alebo mali iné nedostatky. Na druhom zasadnutí bolo vylúčených ďalších šesť projektov, takže do druhého kola prešlo spolu dvanásť prác. Dňa 5. mája porota v tajnom hlasovaní určila víťazov konkurzu. Najväčší počet hlasov dostala práca Zdzisława Mączyńskiego, ktorý získal hlavnú cenu 2000 rakúskych korún. Ďalšie miesto obsadil Witold Minkiewicz z St. Petersburgu a Konstanty Jakimowicz z Varšavy, ktorý za svoju víziu limanowského kostola dostal 500 korún.

Porata udelila aj tri čestné uznania: Karolovi Tichému z Krakova, Kazimierzovi Wyczyńskému z Krakova a Antonimu Budkowskému z Lvova.

O výsledkoch bolo rozhodnuté, víťazi boli odmenení a nastal čas na zdĺhavé dohadovanie podrobností, výmenu korešpondencie, nanášanie opráv a vytýčenie staveniska.

Krok po kroku

Jednou z prvých prípravných činností bolo usporiadanie a rozšírenie priestoru pri starom kostole. Tu sa objavili prvé prekážky. Kostol od námestia delili dve budovy – len nedávno dokončené sídlo Okresného súdu a budova väzenia. Z architektonického aj praktického hľadiska to bolo neprijateľné. Nový kostol by bol oddelený od námestia a prístup k nemu by bol tiež kontroverzný. O odkúpení budov a ich zbúraní mohli rozhodnúť len mestskí poslanci. Rokovania trvali dva roky, ale nakoniec sa podarilo získať povolenie a budovy zbúrať. Až potom sa mohlo začať s ďalšími prípravami.

Na starom cintoríne pri kostole sa uskutočnili exhumáčny práce. Celý povrch pozemku bolo potrebné zvýšiť, vyrovnať a obkolesiť oporným múrom. Obrovská námaha a práca, ktorú vynaložili občania Limanowej, musela byť obdivuhodná, pretože všetky zemné práce sa ešte vtedy vykonávali ručne. Stovky rúk a desiatky furmanských vozov sa usilovali, aby kostol stál vyššie ako úroveň námestia. Ved' úzus kázal budovať pomníky na piedestáloch.

Drevený kostolík mal byť na základe uznesenia Výboru pre výstavbu kostola z dňa 18. apríla 1909 rozobratý. Ako som už v úvode spomínal, jeho stav bol veľmi zlý, hlavne na južnej strane, kde spráchniveným stenám hrozilo zrútenie.

Po jeho rozobratí na začiatku roka 1910 sa začalo so zhromažďovaním stavebného materiálu. Nový kostol – pomník mal byť znútra postavený z tehál a zvonka z kameňa. Preto výbor kúpil od Jakuba Szewczyka časť pôdy pod Łysou Górrou, kde sa nachádzal jeden z miestnych kameňolomov. Začalo sa s dobývaním kameňa, ktorý ľudia vozili na vozoch na stavenisko. Táto krkolonná úloha

Starý kostol z 18. stor.

si vyžadovala opatrnosť a neobyčajnú pozornosť, pretože kvalita vtedajších ciest spolu s nachýlením svahov Łysej Góry a váhou materiálu hrozili nejedným prekvapením. Tehly boli vypaľované v Sowlinách, v tehelni založenej Józefom Marsom. Vzhľadom na nedostatok miesta na stavenisku časť kamenia bola skladovaná na limanowskom námestí. Okrem toho bol potrebný aj iný materiál, ako napríklad drevo na šalungy a koštrukciu. Na tento účel bola v Starej Wsi neďaleko „donačného“ lesa postavená píla a kováčska vyhňa. Veľkú časť deficitného materiálu bolo treba dovážať napríklad zo Sliezska, Moravy alebo z Viedne.

Na limanowskom kostole chceli pracovať celé húfy kamenárov, tesárov a murárov. Nešlo len o prestíž vyplývajúcu z rozmerov stavby, ale aj čisto ľudský, finančný aspekt. V konečnom dôsledku kamenárske práce viedol Jan Mitasiński z Rzeszowa, ktorý pracoval aj pri obnove Žigmundovej kaplnky na Waweli. Ostatné práce viedol Waclaw Wiktor z Nowého Sącza, ktorého vybrali nielen kvôli jeho schopnostiam, ale aj preto, že bol lacnejší od svojich konkurentov. Na murárske práce dozeral Jan Oberc. S finančnou odmenou mohli počítať len odborníci, pomocníci a obyčajní robotníci pracovali svojpomocne.

Stavebné práce sa začali na jar v roku 1911, keď 3. mája biskup Leon Wałęga posvätil základný kameň. Stavba napredovala tempom, ktoré určovali financie. Ja jar budúceho roka začali murovať steny. Murárske práce neboli jednoduché, pri spájaní vnútornej tehlovej steny s vonkajšou kamennou si vyžadovali koordináciu. Tempo prác muselo byť rovnaké, hoci disproporcie medzi veľkosťou tehál a kameňa boli veľké. Vypálenie jednej tehly vôbec nebolo porovnateľné s ťažkou prácou pri obrábaní ušľachtilého materiálu, akým bol pieskovec. Napriek týmto disproporciám všetko išlo hladko až do prvých vážnejších finančných ťažkostí. Spoločnosť Svetlo a sila so sídlom v Sowlinách spochybnila výšku sumy (69-tisíc korún), ktorú mala vyplatiť pokladni Výboru pre výstavbu kostola. Záležitosť sa riešila veľmi dlho a zaoberali sa ňou aj okresné orgány, miestodržiteľstvo a dokonca aj Ministerstvo vierovyznaní a národnej osvety vo Viedni. Aby sa práce úplne nezastavili, bolo potrebné zobrať si pôžičku vo výške 70-tisíc korún a veľa ďalších pôžičiek od súkromných osôb. Vďaka tomu sa podarilo pokračovať v práci, dokončiť múry, položiť krov a pokryť ho korýtkovými škridlami dovezenými z Viedne.

V roku 1914 bola hotová už aj strecha. V tom istom roku sa vďaka dobrému ohlasu a donátorom mimo Limanowej zlepšila tiež finančná kondícia. Práce napredovali, murovali sa bočné kaplnky a prebiehali prípravné práce na privezenie dvoch obrovských kamenných kvádrov, z ktorých malo vzniknúť súsošie Ukrižovania na prednej stene.

Veža a obklopujúce ju rímsy rástli ako z vody a zdalo sa, že budova v surovom stave bude na jeseň hotová. Ale prišla vojna...!

Upratovanie pre bazilikou.

Stavenisko spustlo a rakúska armáda skonfiškovala pripravený materiál pre vlastné potreby. Cez Limanowú sa vojna prehnala ako koleso veľkej drámy vtedajšej spoločnosti. V decembri 1914 sa do mestečka dostal front a v blízkom okolí na hore Jabłoniec sa odohrala jedna z najväčších bitiek prvej svetovej vojny. Rakúsko-uhorská armáda zadržala v krvavom boji ruské vojská útočiace zo západu. Všetky budovy okolo kostola zhoreli.

Boli to veľmi ťažké časy – dalo by sa povedať „časy malých aj veľkých drám“. Vojna, front, ľudia rozprchnutí po celej Európe a tu v Limanowej trčiaci pahýle spálených domov a ako kontrast neproporcionálne obrovská kostra nedokončeného kostola. Veľmi často bolo počuť otázky: „Čo robiť? Ako žiť?“

Aj napriek tragickým udalostiam sa stavebné práce opäť pohli. Vďaka snahám Józefa Sułkowského, rodáka z Limanowej, ktorý zastával funkciu poradcu na cisárskom dvore, sa podarilo získať pôžičku vo výške 52-tisíc korún. Bola to finančná injekcia, ktorá spôsobila, že na lešeniach sa zasa objavili murári, tesári a kamenári. Boli medzi nimi aj kamenárski robotníci z Talianska. Dostali sa sem ako vojnoví zajatci a preukázali sa svojím umením obrábať kameň.

V máji 1916 sa začali práce na frontálnej soche Ukrižovaného Krista. Materiál pochádzal, samozrejme, z miestneho kameňolomu, ale spôsob, akým sa dostal na námestie,

je hodný obdivu. Dva obrovské skalné bloky boli prevážané na drevených valcoch 6 týždňov (!). Centimeter za centimetrom, valec za valcom schádzali z kameňolomu. Keďže pieskovec nevzdoruje otrasom, táto úloha si vyžadovala veľkú precíznosť a ešte väčšiu trpezlivosť, nehovoriac už o mnohokrát spomínanej sile svalov ľudí a zvierat.

Múry rástli a veže sa šplhali do neba. Kamenári ukončili rímsy okolo veží a bočné aj hlavné portály. Prešiel ďalší rok... a na dokončenie stavby začal chýbať materiál. Zháňali sa šamotové dlaždice, škridly bobrovky na bočné kaplnky, ale aj medený drôt na pripevnenie každej škridlice k dreveným latám na streche. Keď sa podarilo pozháňať potrebný materiál, nebolo ho čím previezť. Železnice mali iné vojnové úlohy. Vďaka intervencii rakúskeho dôstojníka materiál nakoniec dorazil na limanowskú stanicu, ale v nedeľu. V snahe vyhnúť sa poplatkom za zdržanie a zbytočným nákladom, kňaz Łazarski vyzval ľudí po nedeľnej omši, aby išli pomôcť vyložiť vagóny.

Na jeseň roku 1917 sa začali práce s omietaním stien. V budove bol natoľko veľký prievan, že bolo potrebné uzatvoriť prázdne otvory sklom privezeným z Viedne. Teraz začali práce napredovať veľmi rýchlo: bol postavený chór, položené dlaždice a formovali sa portály v presbytériu. S vonkajších prác to boli dokončovacie práce na strechách, rímsach a montovanie odkvapových rúr.

Po siedmich rokoch výstavby – niekoľko dní pred správou, že Poľsko získalo nezávislosť – kňaz Łazarski posvätil kostol a celebroid v ňom prvú a zároveň ďakovnú ružencovú pobožnosť. Panovala veľká radosť, pretože práca, ktorá bola ponad sily farnosti, dosiahla určitú bezpečnú etapu. Teraz už bolo možné spokojne rozmýšľať o vybavení prázdnotou svietiace obrovské priestory kostola.

Možno sa to čitateľovi bude zdať čudné, koľko miesta venujeme tejto časti dejín, resp. výstavbe kostola. Mne sa to zdá byť jasné a zároveň potrebné. Tým, že poznám priebeh výstavby, ťažkosti, krkolomné činy a nepriaznivý osud, cítim sa nemým svedkom dávno minulých udalostí. Pozerám sa na budovu a chápem veľkosť jej tvorcov a ich angažovanosť. Známejšie sú mi a dokonca i bližšie jednotlivé kamene alebo sochy, klenby, strecha aj veže.

Vojdime teraz dovnútra, kostol je už zariadený. Treba však podotknúť, že to trvalo veľmi dlho, až do konca päťdesiatych rokov.

Priestor, symetria a harmónia vzbudzujú obdiv. Na hlavnom oltári je umiestnená limanowska Panna Mária známa svojimi zázrakmi. Pieta zo 14. storočia sa do limanowskej

oblasti dostala pravdepodobne z Uhorska. Kým však našla svoje miesto na hlavnom oltári, bola umiestnená medzi inými sochami v kaplnke v Mordarke známej svojimi zázrakmi.

Hlavný oltár baziliky.

Každá z monumentálnych vitráží po ľavej aj pravej strane je dielom samým o sebe. Rozsah tohto textu nám nedovoľuje hlbšie predstaviť ich vznik aj obsah. Autormi týchto nádherných diel sú Erwin Czerwenka – *Zvestovanie, Božia Matka Kráľovná neba a zeme*, Wojciech Durek – *Kľaňanie troch kráľov – adorácia dieťaťa, Proroctvo Simeona, Ježiš medzi učencami písma, Posmievanie sa Ježišovi* a limanowský umelec Wincenty Gawron, ktorý navrhol dve vitráže – *Rozsievateľ* a *Polonia rediviva*.

V bočných kaplnkách sa nachádza niekoľko menších okrúhlych vitráží. Tri z nich projektoval Józef Mehoffer – sú umiestnené v kaplnke Ježišovho srdca a týkajú sa tejto tematiky. V kaplnke sv. Antona na druhej strane sa nachádzajú tiež tri vitráže Wincentyho Gawrona.

Na bokoch oltára sú dve vitráže, ktoré navrhol Konrad Krzyżanowski. Tá po ľavej strane zobrazuje *Víziu a zázrak sv. Jána z Mathy* a po pravej strane je *Sv. Kazimír pod krížom*. Trochu nižšie sa nachádzajú dve neskorobarokové sochy prenesené zo starého kostola. Prvá z nich predstavuje Pannu Máriu Bolestnú, druhá sv. Jána. Vysoko nad nimi náš zrak priťahuje trám víťazného oblúka s krásnym ukrižovaným Kristom, ktorého podľa projektu Zygmunta Ottu vykonal Władysław Druciak. Socha vzbudzuje obdiv nielen zobrazovanou symbolikou, ale aj tým, že opticky oddeľuje dva priestory – presbytérium a priestor pre veriacich. Je to symbolické znázornenie ceny, ktorú Kristus zaplatil umierajúc na kríži.

V iných častiach kostola je ešte niekoľko menších aj väčších vitráží, ktoré sa však strácajú nášmu pohľadu hlavne preto, že sú umiestnené na stenách veže. Najväčšia z nich je na priečelnej stene hneď nad chórom.

Každý návštevník limanowskej baziliky sa pozorne prizerá aj menším prvkom vybavenia interiéru. Patrí k nim kazateľnica, ktorá svojou štylistikou nadväzuje na diela neskorého baroka. Je vyrobená z dubového a lipového dreva, bohato pozlátená a ozdobená polychrómiou a obsahuje tiež prvky starej kazateľnice z dreveného kostolíka. Zhotovil ju krakovský rezbár Władysław Druciak podľa návrhu Z. Mączyńskiego a A. Ottu.

Iným veľmi zaujímavým objektom je neskorogotická krstiteľnica. V súčasnosti je po renovácii. Jej donátorom bol pravdepodobne Achacy Jordan, jeden z majiteľov Limanowej. Pôvodne bola bohato zdobená polychrómiou a po bokoch sa nachádzali štíty s erbami.

Na ľavej aj pravej strane presbytéria sú v polkruhových výklenkoch umiestnené dva bočné oltáre. V prvom výklenku je oltár Panny Márie Ružencovej a v druhej oltár sv. Jozefa. Obidva sú zhotovené z betónovej zmesi a budia dojem, že sú vyrezané z kameňa.

Pravidlo symetrie sa týka aj dvoch bočných kaplniek. Tá zľava je kaplnkou Ježišovho srdca a dopĺňajú ju nádherné vitráže Józefa Mehoffera, ktoré zdôrazňujú, komu je zasvätená. Druhá je kaplnka sv. Antona. Pozdĺž obidvoch stien sa pod vitrážami nachádzajú zastavenia Krížovej cesty. Tak, ako bočné oltáre, aj zastavenia zhotovil z betónovej zmesi Wojciech Durek. Zaujme nás expresívna forma predstavených scén a výrazná mimika tráří, pre ktoré autor čerpal námet v limanovských reáliách. Celok akoby obklopoval interiér kostola a určoval nám smer prehladky. Podobne sú umiestnené aj postavy apoštolov. Vystupujú zo stien v monumentálnej veľkosti, akoby podopierali kostol počas celej jeho existencie. Treba si všimnúť aj nástenné maľby na klembách presbytéria, hlavnej lode a obidvoch kaplniek. Ich autorom je Adam Miksz. Kým polychrómia v kaplnkách skutočne zdôrazňuje charakter klenieb a je natoľko jemná, že svojím obsahom nedominuje, nástenné maľby, ktoré autor umiestnil v hlavnej lodi, sa stali jablkom sváru medzi ním a Zdzisławom Mączyńskim. Architekt sa nevedel zmieriť s tým, že v Mikszových obrazoch sa stráca štruktúra klenieb, ba dokonca maľby tieto klenby negujú. Rovnaký názor mal aj na zastavenia Krížovej cesty a zdobenie stropov.

Interiér baziliky dnes priťahuje veľa návštevníkov. Nie je to len vzhľadom na Pietu, ale aj pre bohatstvo iných foriem umeleckého zobrazenia viery.

Keď sa človek za zavretými dverami baziliky na chvíľu ponorí do ticha, izoluje sa nielen od hluku a uponáhľanej civilizácie, ale predovšetkým od emocionálneho zhonu.

Nakoniec si určite treba pozrieť okolie limanowskej baziliky. Oproti nej stojí pomník pápeža Jána Pavla II. postavený v roku 1998 ako poďakovanie obyvateľov tohto regiónu Svätému Otcovi za dar korunovania a opätovného krunovania limanowskej Piety. Obe tieto udalosti boli pre región veľmi dôležité. Korunovanie vykonal 11. septembra 1966 arcibiskup Karol Wojtyła spolu s biskupom Jerzym Ablewiczom a 30 inými biskupmi. Dav z okolitých miest, dedín aj zo vzdialenejšieho okolia, ktorý sa pri tejto príležitosti zhromaždil, nezmestil sa na vyhradené priestranstvo a zaplnil lúky a svahy vrchu Lipowe. Kult Panny Márie Bolestnej bol v tomto regióne vždy veľmi rozšírený a uctivaný. Kňaz Ludwik Kowalski sa všemožne snažil, aby taký zostal aj naďalej. Náladu oných dní môžeme vidieť na starých fotografiách a ešte raz prežiť ich duchovno.

Karol Wojtyła dáva korunu soche Panny Márie.

Radosť z korunovania bola surovo prekazená v noci 27. mája 1981, keď neznámy páchatel ukradol korunu Panny Márie. Túto smutnú udalosť veriaci prežívali až do 22. júna 1983, keď Svätý Otec Ján Pavol II. opätovne korunoval Pietu zlatou korunou. Slávnosti spojené s touto udalosťou sa v Limanowej konali 26. júna 1983.

Limanovská farnosť bola nútená koncom osemdesiatych rokov rozšíriť kostol. Farár Józef Poręba s podporou biskupa Piotra Bednarczyka sa snažil v blízkosti kostola postaviť nové budovy, ktoré by zdôraznili jeho funkciu ako pútnického miesta. Tak vznikla ochodza s cestičkami Panny Márie Bolestnej, Večeradlo Božieho hrobu, Večeradlo hrobu Panny Márie,

Okolie limanowskej baziliky.

Sväté schody a pútnický dom Jána Pavla II. Tieto investície ešte znásobili pútnické hnutie, ktoré sa aj naďalej pomerne rýchlo rozvíjalo.

Trochu neskôr bol postavený limanowský Carillon. Je to súbor 19 elektronicky riadených zvonov, ktoré vyhrávajú náboženské melódie a piesne podľa liturgického kalendára. Zvony prvýkrát zazneli 20. septembra 1998 pri príležitosti odhalenia pamätníka Jána Pavla II. Sú umiestnené na ľavej (východnej) strane baziliky.

Oplatilo sa prečítať si, čo sa spája s limanowskou bazilikou? Určite áno, pretože v jej múroch a okolí je zapísaná história niekoľkých limanowských pokolení.

Smerom ku kúrii... smerom k Marsovcom.

Aby sme sa dostali do ďalšieho zaujímavého objektu, musíme sa ešte raz vrátiť na začiatok minulého storočia. Pri pohľade z ktoréhokoľvek okolitého kopca črtala sa pred nami veľmi skromná panoráma malého mestečka. Nad prízemnou drevenou zástavbou sa vynímala pyšná silueta kostola a okolo námestia bolo sústredených niekoľko krátkych uličiek. Všetko to spočívalo v objatí troch potokov.

Dnes, keď kráčame smerom k mestskému parku, ani si nevšimneme, že tu kedysi tiekol jeden zo spomínaných potokov. Sme si toho viac alebo menej vedomí, pretože tečie pod zemou uzatvorený v betónovom tuneli. Kedysi tento potok tvoril hranice mesta. Hneď za ním sa rozprestieral chotár dediny Stara Wieś a po uličke s nízkymi prízemnými budovami, sa dalo dostať do kúrie Marsovcov.

Kúriu aj celý majetok v Starej Wsi prevzali Marsovci od vdovy po predchádzajúcom majiteľovi Konstantym Stopnickom z Łyczany. Za rentu, ktorú jej vyplácali, tu mohli hospodáriť od roku 1855, kedy sa sem presťahovali s tromi deťmi. Ďalšie dieťa Stanisław Oktawian sa im narodilo už v Limanowej. Do roku 1865 si väčšinu majetku patriaceho kúrii v Starej Wsi prenajímali mešťania, za čo platili nájomné. Pivovar vlastnili Židia. Antoni Józef Mars si na prácu na statku prenajímal sedliakov. Mešťania vraj platili viac, ale sedliaci mali záujem o stálu prácu, aj na úkor nižšej ceny. A.J. Mars bol dobrým hospodárom. Usporiadal majetok kúrie a zveladil pivovar. V roku 1878 založil v Limanowej Úverový spolok, ktorý plnil úlohu dnešnej banky. Genéza jeho vzniku bola veľmi zaujímavá. Limanowa vlastnila jarmočné privilégium a na prelome storočí (r. 1900) sa ich konalo 18 v roku. Obchodovalo sa hlavne s dobytkom, t.j. volmi, kravami a koňmi, ktoré sa predávali až na Moravu. Celý obchod držali v rukách Židia a oni tiež požičiavali peniaze za vysoké úroky. Sedliaci sa proti tomuto úžerníctvu až dvakrát vzbúrili a protestovali. V roku 1898 sa zo stany železničnej stanice približoval do mesta niekoľkotisícový dav, ale rozohnali ho vojenské oddiely, ktoré mali v meste posádku.

Mars chcel chrániť sedliakov pred nevýhodnými pôžičkami a založil spomínaný spolok. Nebola to, samozrejme, výlučne charitatívna činnosť, ale treba priznať, že mala v sebe aj veľmi dôležitý vlastenecký a pre miestnych obyvateľov konsolidačný prvok. Výsledkom týchto aktivít bolo pravdepodobne aj otvorenie prvého katolíckeho obchodu (r. 1989), v ktorom bol tovar predávaný za podstatne nižšie ceny.

Józef Mars premenil upadajúci pivovar na podnik, ktorý v tamtych rokoch ašpiroval na jeden z najlepších v tejto časti Haliče. Celý ho prestaval, kúpil nové zariadenie, zaviedol vodovod a dbal o hygienické podmienky výroby. Na výsledky nebolo treba dlho čakať. Miestne pivo sa predávalo v Myślenickom a Nowosączskom okrese a dokonca ho exportovali aj do Uhorska. Hodná povšimnutia je skutočnosť, že pivo sa prevážalo aj na dlhých vzdialenostiach na drevených vozoch ťahaných koňmi. Bolo to z niekoľkých dôvodov. Železnice, ktoré už vtedy existovali, nechceli dať Marsovi výhodné zľavy a po druhé, sudy

s pivom boli počas prepravy železnicou výhodnou korisťou. Z navrtaných otvorov totiž mizlo pivo.

Kedysi pivovar – dnes Okresný úrad v Limanowej.

svojmu synovi Zygmuntovi. Zygmunt Mars prešiel do dejín ako dobrý hospodár, hoci roky, v ktorých spravoval majetok, nepatrili k najľahším. Prvá aj druhá svetová vojna na ňom zanechali hlboké stopy. Okrem toho prišli ťažké medzivojnové roky, keď Limanowa trochu hospodársky upadla. Zygmunt bol prednostom okresu a do funkcie tajomníka okresnej rady nominoval svojho otca Józefa Becka.

Po poľnohospodárskej reforme v roku 1944 rodinu Marsovcov vysídlili z kúrie. Zygmunt dostal dom na dnes neexistujúcom „spálenisku“, kde pod opaterou Rózy Pikówny prežil ešte rok. Zomrel v roku 1945 v pokročilom veku. Je pochovaný na farskom cintoríne v podzemí kaplnky. Hodno ju navštíviť a prečítať si na jej bočných stenách epitafy venované niektorým členom rodu.

V povojnových rokoch bol v kúrii Marsovcov umiestnený vojenský štáb. Od roku 1970 tu bolo z iniciatívy činiteľov PTTK (Poľský turisticko-vlastivedný spolok) zriadené Regionálne múzeum Limanowskej zeme. Po pomerne obširnej renovácii budovy sa začalo so zhromažďovaním darov a kupovaním pamiatok rôzneho druhu, ktoré mali pre Limanowčanov

A. J. Mars pôsobil na kultúrnej, spoločenskej a vlasteneckej pôde nielen v Limanovskom regióne. Bol iniciátorom mnohých predsavzatí ako napr. Dom zákaziek (Dom Zleceń) alebo Poľnohospodársky a komisionálny dom a plnil tiež funkciu predsedu mierovej organizácie. Dňa 3. mája 1891 sa stal členom Výboru pre výstavbu kostola v Limanowej. Zastával funkciu zástupcu farára Łazarského. Okrem neho sa členkou výboru stala aj jeho dcéra Augustyna, jej manžel Dr. Kazimierz Żelechowski a synovia Zygmunt, Kazimierz a Tadeusz.

V roku 1892 Józef Mars prepísal kúriu a majetok v Sowlinách (o.i. aj tehelňu)

veľkú duchovnú hodnotu. Zbierky múzea sa nachádzajú v dvoch oddeleniach – umelecko-historickom a etnografickom.

V umelecko-historickom oddelení je sústredené všetko to, čo sa spája s dejinami mesta a čo je zdokumentované v podobe starých tlačí, obrazov, zápiskov, fotografií alebo publikácií.

Etnografické oddelenie uchováva pamiatky po limanowských Lachoch, Szczyrzyczanoch, Kamienieckych goraloch a Zagorzanoch. Treba priznať, že počet etnografických skupín na taký nevelký región, ktorý má asi 1000 km², je pomerne veľký. V múzeu sa nachádzajú zbierky slávnostných krojov, truhlíc na výbavu, hospodárskeho vybavenia pastierskych salašov a kolíb.

Vo fonde múzea sa nachádza aj galéria slávnych Limanowčanov. Je to zbierka 30 portrétov s poznámkami významných osobností, ktoré zanechali trvalú stopu v dejinách regiónu. Sú tu napríklad portréty Jerzyho Żuławského, Władysława Orkana, Józefa Becka, Józefa Marka, Leopolda Wągrzynowicza,

Interiér múzea.

biskupa Piotra Bednarczyka a iných. Práca v múzeu nadobudla v ostatných rokoch nový rozmer. Skupina mladých ľudí nadchýnajúcich sa dejinami organizuje mnohé prednášky, besedy a výstavy, a publikuje výsledky svojej práce.

Priestor okolo kúrie sa mení zo dňa na deň. Zmizla ohrada a pomaly miznú aj exempláre starých stromov, ktoré si pamätajú ešte dobré časy kúrie. Aj mestský park začína žiť iným životom. Po niekdajšom pivovare zostala len spomienka a... komín. Aj keď trochu skrátenej, predsa sa stal nemým svedkom zmien, ku ktorým tu v posledných rokoch došlo. Budova pivovaru je v súčasnosti v súkromných rukách a jej charakter sa diametrálne zmenil. Architektúra a krajina sú trochu chaotické. Keď stojíme za kúriou, našim očiam sa ukazuje silueta klasickej prízemnej budovy šľachtického sídla, učupenej, ale solídnej, akoby svojou váhou chcela zdôrazniť, že určite prežije ešte nejednu „dejinnú víchricu“. Vedľa stoja dve nevelké budovy – zľava je tehlová neogotická domáca kaplnka, ktorá je zrekonštruovaná a nesie meno patróna mesta sv. Valenta. Vpravo stojí obelisk, do ktorého sa zahryzol zub času

a poznačila ho aj nedbanlivá práca stavbárov, ktorí ho tvorili. Aj napriek pôvodnému nápisu – „So Sovietskym zväzom na večné časy” – sa dnes rozpadá. V pozadí sú budovy Okresného úradu.

Mestský park neďaleko Kúrie Marsovcov.

Prechádzka na kopec.

Na jednom zo stromov vidieť turistickú značku, ktorej modrá farba láka na prechádzku. Vydajme sa po nej a zavedie nás na miesto, kde dejiny zanechali svoju krvavú stopu. Cez park a potom cez sídlisko Zygmunta Augusta sa dostaneme na Jablöniecku ulicu. Už po niekoľkých metroch vidíme prvú húštinu kopca Jablöniec. Tu sa 2.-12. decembra 1914 odohrala jedna z najdôležitejších bitiek na haličskom fronte počas prvej svetovej vojny. Z jednej strany tiahla na západ ruská armáda a proti nej napredovalo rakúsko-uhorské vojsko. Dve svetové mocnosti sa zrazu stretli na okraji Limanowej.

Po zadržaní ruskej ofenzívy severne od Krakova hrozilo rakúskemu frontu v Haliči, že bude na juhu mesta zlomený. Oddiely 3. ruskej armády gen. Dimitrieva útočili v smere od Tarnova na západ a 8. armáda gen. Brusilova tiahla smerom na Karpaty. Podarilo sa jej obsadiť Nowy Sącz, aj keď mala proti sebe rakúsku 3. armádou gen. Svetozara Boroeviča.

Generál Dimitriev sa vzhľadom na neúspech ruských vojenských operácií na severnom brehu Visly pripravoval na zdoľanie krakovského opevnenia. Rakúske veliteľstvo sa celkom dobre orientovalo v týchto zámeroch, do veľkej miery vďaka leteckej rozvedke, ktorá upozornila na postupujúce oddiely 3. armády smerom na Krakov.

Veliteľ rakúskeho generálneho štábu Franz Conrad von Hötzendorf sa rozhodol tomu predísť a zaútočiť na blížiace sa nepriateľské oddiely z krídla.

Rakúsko-uhorské vojská zaútočili 2. decembra 1914 južne od Krakova a začala sa tzv. limanowsko-łapanowska operácia. Útok sa zúčastnili o. i. rakúsko-uhorské jednotky 4. armády, ktoré sa zo severného brehu Visly premiestnili po železnici. Medzi útočiacimi oddielmi boli aj nemecké (47. divízia) a poľské legióny.

Súčasne s úderom rakúskeho zoskupenia pristúpili jednotky 3. ruskej armády do útoku na vonkajšiu líniu opevnenia Krakova. Zadržala ich však delostrelecká jednotka. Naproti tomu postup rakúskych vojsk pod velením gen. Josefa von Rotha pozdĺž dolín riek Raby, Stradomky a Łososiny prebiehal úspešne, ale už na druhý deň bolo vojsko zastavené v ťažkých bojoch na predpolí Łapanowa a Rajbrotu. Ruskú obranu sa na tomto úseku podarilo prelomiť až 7. decembra 1914. Dokonca ani vtedy sa frontová línia nepresunula viac než o niekoľko kilometrov.

Vznikla situácia, keď sa každá z bojujúcich strán snažila zlomiť pravé krídlo nepriateľa. Rakúšania v smere na Bochňu a Rusi v smere na Limanowu a Mszanu Dolnú. Obe strany sťahovali na bojové územie posily a Rusom sa dokonca podarilo znovuzískať časť strateného územia.

Riešenie však prišlo z úplne inej strany, pretože 3. rakúsko-uhorská armáda, ktorá dovtedy bránila karpatskú líniu východne od bojiska, prešla 7. decembra do ofenzívy. Bojové operácie prebiehali pomaly, ale aj tak sa po niekoľkých dňoch podarilo prekročiť horské sedlá v Beskide Niskom a útok sa začal rozvíjať

Po bitke.

smerom na Žmigród a Duklu. 11. decembra sa Boroevičove jednotky dostali na predpolie Nowého Sącza a ruskej armáde hrozilo odrezanie komunikačného spojenia.

Keď vypukli boje o horu Jabłoniec neďaleko Limanowej, ktorú 11. decembra dobyli a aj si ju udržali uhorskí peší husári pod velením plukovníka Othmara Muhra (zahynul v boji), bitka bola už vlastne rozhodnutá. Tento okamih niektorí považujú za prelom v celej bojovej

operácii, hoci vo chvíli, keď sa jednotky 8. ruského zboru snažili získať Jablonec, začal sa ústup oboch ruských armád za líniu Dunajca vynútený napredovaním 3. armády v Karpatoch.

Treba zároveň zdôrazniť, že aj napriek obrovským stratám v priebehu niekoľkých mesiacov urputného boja, ktoré predchádzali bitke pri Limanowej, rakúsko-uhorská armáda zvíťazila prakticky samostatne, len s nevelkou podporou nemeckých spojencov, čo vyvracia tézu o jej malej bojovej hodnote v spomínanom vojnovom časovom úseku.

Po limanowskej bitke sa ťažisko vojny presunulo do Karpát. Od tejto chvíle až k prelomu pri Gorliciach sa ťažiskom haličského frontu stal obklúčený Przemysl, ktorý sa rakúsko-uhorské sily snažili odblokovať.

Dnes sa na pôvodnom bojisku nachádza vojenský cintorín v nadmorskej výške 518 m. Z architektonického hľadiska je to jeden z najzaujímavejších vojenských cintorínov v západnej Haliči. Sú tu pochovaní vojaci z rakúsko-uhorskej aj ruskej armády, ktorí zahynuli v dňoch 7.-12. decembra 1914 počas limanowsko-lapanowskej operácie.

Na jabloneckom cintoríne je pochovaných:

- 161 vojakov rakúsko-uhorskej armády z 34. pluku vlastibrany, 34. streleckého pluku, 10. pešieho pluku honvédov, 11. pluku dragúnov, 4., 9., 10. a 13. pluku husárov, 45. delostreleckého pluku vlastibrany, 212., 215. a 216. práporu domobrany;
- 1 Nemeц z 219. pruského rezervného pechotného pluku;
- 247 vojakov ruskej armády z kaukazskej divízie gen. Dragomira a 10. jazdeckej divízie gen. Kellera;

Na neďalekom vrchu Golców sa nachádza druhý menší vojenský cintorín (č. 369 Stara Wieś – Golców), kde sú pochovaní vojaci, ktorí zahynuli počas limanowskej bitky.

Po jej zakončení boli v okolí Jabłońca stovky zabitých tiel vojakov. Len telá dôstojníkov boli prevezené do Tymbarku, kde ich 13. decembra 1914 slávnostne pochovali na miestnom cintoríne. Ostatných vojakov velenie rakúskych vojsk nakázalo pochovať starostovi Starej Wsi, ktorému pri tom pomáhali sedliaci z okolitých dedín. Pochovali ich 13. a 20. decembra 1914 bez truhlí a bez topánok, zabalených do vojenských plášťov, zvlášť rakúskych, maďarských a ruských vojakov.

Dnešný cintorín bol založený ešte počas vojny v roku 1915, hneď po tom, ako boli po víťazstve Rakúšanov v bitke pri Gorliciach ruské vojská vytlačené na východ. Autorom jeho projektu je Gustaw Ludwig (1876-1952). Pri výstavbe cintorína sa nešetrilo ani silami ani prostriedkami – hneď od začiatku mal byť reprezentačný. Mal vyjadrovať atmosféru veľkých udalostí tamtých dní a byť poďakovaním všetkým padlým hrdinom. Na Jabłońci bol na podstavci z lámaného kameňa navrhnutý kopec, cez ktorý vedie vyhladková terasa dlhá 128 m. Na jej severnej strane je postavený vysoký kanenný obelisk s maltézskeho krížom. Samotný cintorín, ohradený kamenným múrom, sa nachádza na južnej strane terasy.

Väčšinu prác pri výstavbe cintorína vykonali talianski zajatci pod vedením krakovských umelcov (Henryka Uziembłu a Jana Szczepkowského) a Slováka Dušana Jurkoviča. Boli sem prevezené aj pozostatky vojakov z vedľajšieho provizórneho cintorína.

Mauzóleum na cintoríne Jabłońiec.

Kaplanka – mauzóleum je prikrytá vysokou kupolou z červených škridiel tzv. bobroviek a zakončená krížom osadeným na guli. Kedysi, keď boli stromy na cintoríne

ešte nízke, kupolu bolo vidieť už zďaleka, ako sa týčila na nezalesnenom vrchu. Kaplnka je osemhranná a vyložená lomovým kameňom. Náročia sú zhotovené z päťhranných stĺpov, taktiež vyložených kameňom. Nad kaplnkou, ale pod kupolou sa nachádza taktiež osemhranný tambur s oknami, v ktorých boli pôvodne farebné sklá (v súčasnosti sú uzatvorené liatinovými okenicami). Projekt kaplnky nadväzuje na severotaliansku kaplnkovú architektúru. Kaplnka bola pôvodne mauzóleom, pretože tu bol pochovaný plukovník Othmar Muhr (v medzivojnovom období boli jeho pozostatky prevezené a pochované v rodinnej hrobke v Maďarsku).

Samotný cintorín z prvej svetovej vojny má tvar nepravidelného mnohoúhelníka. V jeho múroch sa na južnej, pomerne strmej strane nachádzajú hroby rakúskych a ruských vojakov – spolu 31 jednotlivých hrobov a 34 skupinových. Celá plocha cintorína je upravená do podoby terás a areál plný zelene má charakter chránenej krajinej oblasti. Rovnobežne s náhrobkami vedú upravené cestičky. Náhrobky rakúskych vojakov sú zakončené liatinovým krížom a ruských vojakov dvojitém krížom (pravoslávny). Na mieste, kde zahynul plukovník Othmar Muhr, je postavený pamätník. Svojím tvarom nadväzuje na kaplnku, lebo je zakončený guľou. V dolnej časti cintorína sa nachádza trojuholníkový obelisk zasvätený pamiatke padlých uhorských honvédov.

Po druhej svetovej vojne bol na spomínanej terase zriadený cintorín sovietskych vojakov a partizánov, ktorých pozostatky boli exhumované a prevezené na toto miesto z celého Limanowského okresu. Je tu pochovaných 236 sovietskych vojakov v niekoľkých skupinových hrobách.

Na lúke za cintorínom sa na juhozápadnej strane nachádza vysoký stĺp, ktorý je pamiatkou na Leonarda von Thun Hohensteina, kapitána 9. husárskho pluku, ktorý dobýval horu Jablonec. Na mieste, kde zahynul, ho dala postaviť najbližšia rodina, keď z cintorína previezla jeho pozostatky. Stĺp je zhotovený zo žuly tiež podľa návrhu Gustawa Ludviga a nachádza sa na ňom nápis a rodinný erb. Vede k nemu chodník s prekrásnou panorámou južnej časti Beskidu Wyspowého.

Ešte raz sa odtiaľto môžeme s prižmúrenými očami pozrieť na dávnu Limanowú, nevelké mestečko v západnej Haliči, ukryté medzi okolitými vrchmi

a pohoriami. Vtedy – pred sto rokmi – to bol harmonický pohľad. S prázdny priestorom pasienkov, polí a lúk. Kdesi dole stál obrovský kostol obklopený dvojitém prstencom mestkých budov. Za hranicami mesta sa nachádzali kúrie v Starej Wsi a Mordarke, zástavba na kopci Lipowe. A okrem toho prázdny horský priestor.

Z niekdajšej panorámy zostal len horyzont a bazilika s niekoľkými murovanými budovami z dávneho obdobia. Na mieste vyrúbaných lesných pásov stoja dnes gazdovstvá a iné budovy, rozprestierajú sa úrodné polia. Hranice mesta až natoľko pohltili dedinky a lazy, že stojac na Jabłonieckom vrchu nachádzame sa ešte stále v katastri mesta Limanowa. Voľné priestranstvo vyplňuje kde-tu roztrúsená zástavba a samostatné budovy roztratené medzi poliami. Náprotivné stránne Łysej Góry sa roja od sídlisk a samostatných budov. Už viac ako desať rokov im dominuje Jubilejný kríž.

Smerom ku krížu...

Tento monument je viditeľný takmer z každého miesta v Beskide Wyspowom, ale aj z pohoria Gorce a Beskid Sądecki. Je výborným orientačným bodom nielen cez deň, ale vďaka svojmu osvetleniu aj v noci. Od Hlavného námestia ku krížu vedú dve rôzne cesty. Prvou z nich je ulica Leśna, ktorá nás dovedie na okraj lesa. Tam treba zísť z asfaltovej cesty a strmým chodníkom vystúpiť až k podstavcu kríža. Druhá cesta je podstatne dlhšia. Z námestia sa treba vybrať pešo, alebo nejakým dopravným prostriedkom po ulici Matki Bolesnej, odbočiť na ulicu Połnú a potom Kasprowicza. Podstatná časť tejto trasy sa pokrýva s príchodovou cestou k lyžiarskemu stredisku Limanowa Ski, ktoré sa nachádza na severnej strane vrchu. Z parkoviska pri horárni sa ďalej vydáme po širokej lesnej ceste až k Jubilejnému krížu. Je ťažko zablúdiť, lebo jej smer ukazujú zastavenia krížovej cesty. Je to síce dlhšia trasa, ale je miernejšia a ku koncu nám ponúka krásnu panorámu Beskidu Wyspowého. Miejska Góra je medzi obyvateľmi mesta a návštevníkmi Limanowej veľmi obľúbená. Na jej stráňach sa koná veľa podujatí, či už náboženského alebo športového charakteru – behy, horské maratóny, cyklistické preteky alebo turistické zrazy.

Samotný kríž sa na tomto mieste prezentuje veľmi okázale. Estetická a svojou formou čistá konštrukcia zdôrazňuje vieru a zbožnosť obyvateľov tohto regiónu.

Stavebný výbor, ktorý organizoval zbierku peňažných prostriedkov na stavebné práce, sa zaoberal aj realizáciou nápadu. Architektonický projekt zhotovil limanowski architekt Leszek Pilawski a konštrukčný projekt Józef Stach.

Na výstavbu kríža sa podujala stavebná firma Budrem a oceľová časť konštrukcie bola vyrobená v zámočnickej dielni Kazimierza Wojtasa.

Dňa 3. októbra 1998 biskup Piotr Bednarczyk slávnostne posvätil a vmuroval základný kameň Jubilejného kríža a už hotový ho 16. júna 1999 požehnal Ján Pavol II. Bolo to počas siedmej púte do Poľska, keď sa na ceste z Krakova do Starého Sącza na kanonizáciu sv. Kingy zastavil v Limanowej. Podľa plánu sa cesta mala uskutočniť vrtulníkom, čo sa neskôr zmenilo kvôli nepriaznivým poveternostným podmienkam. 1. augusta 1999 objekt posvätil biskup Wiktor Skworc.

Kríž má oceľovú ažúrovú konštrukciu osadenú na betónovom podstavci s vyhliadkovou terasou. Je 37 m vysoký a rozpätie jeho ramien je 13 m. Železobetónový základ je vysoký 9 m a vo výške 4,5 m sa nachádza spomínaná terasa, pod ktorou je zriadená kaplnka s kópiou limanowskej Piety. Kvôli ucelenejšiemu obrazu celej stavby uvedieme niekoľko doplňujúcich údajov:

- Výška celého kríža: 37 m
- Výška terasy nad zemou: 4,5 m
- Výška železobetónového podstavca: 9 m
- Výška oceľového kríža: 28 m
- Rozpätie ramien: 13 m
- Hmotnosť železobetónovej časti: 304 t
- Hmotnosť oceľovej časti: 17 t
- Hmotnosť celého kríža 321 t

Obrovské množstvo práce, ktoré do postavenia celého objektu vložili donátori, obyvatelia a iní ľudia, sa už mnohonásobne vrátilo. Hora sa stala cieľom výletov, púť a stretnutí milovníkov hôr. Je to ďalšia turistická zaujímavosť Limanowej.

O jednotlivých etapách stavebných prác sa môžeme dočítať v publikácii, ktorá bola vydaná súčasne s ukončením stavby. Kríž má nepochybne náboženské aj turistické prednosti, ale je tiež miestom, z ktorého sa môžeme ešte raz „zhora“ pozrieť na históriu tejto zeme. Pod sebou vidíme dlhú dolinu chránenú horami, akoby ju horské podmienky izolovali.

Keď tu tak stojíme, uvedomujeme si, že hmota baziliky je ideálne prispôsobená rozmerom limanowskej panvy. Kým pri pohľade z námestia sa bazilika v porovnaní s okolitými budovami, dokonca aj v dnešnej architektonickej realite, zdá byť prehnaná, odtiaľto zhora sa ukazuje, že je ideálne prispôsobená rozmerom doliny.

Krajina, ktorú môžeme obdivovať z podstavca kríža, je mnohorozmerná. Na obzore sa pri dobrom počasi črtajú fragmenty Tatier, trochu bližšie vidieť horské pásmo Gorce s Turbaczom, Gorcom a hraničnou dolinou Kamienice, ktorá oddeľuje Gorce od Beskidu Wyspowého.

Pomerne často sponad oceánu oblakov a hmly vyčnievajú vrcholy charakteristickej Mogielice, Łopieña a Ćwiliny. Názov Beskid Wyspowy (Ostrovne Beskydy) pochádza od pomerne častej inverzie v tomto okolí, keď sú beskydské doliny zahalené hmlou a oblakmi a vrcholky kopcov vytŕčajú z „bieleho oceánu“ a tvoria ilúziu ostrovov. Tento jav je najčastejší na jar a jeseň. V dolinách je nižšia teplota a to spôsobuje, že teplejšie masy vlhkého vzduchu sa v noci usadzujú v nižších polohách, čím vyvolávajú nadšenie turistov a raj pre fotografov.

Na východe vidieť nižšie horské pásmo s celým radom menších vrcholov ako Jeżowa Woda, Golców a Jabłoniec, ktoré sa končí sedlom Ostra. V diaľke sa črtá charakteristický tvar kopca Łyzka a na obzore hmlisto vidieť horský štít Przehyba a fragmenty pohoria Beskid Wyspowy.

Panoráma z Miejskej Góry.

Západná časť panorámy je čoraz viac zahalená rastúcimi stromami. Len čiastočne vidieť svahy Kamionnej, na ktorých sa v zime objavuje typické osvetlenie lyžiarskeho vleku. Ostatné štíty na tejto strane krásne vidieť z posledného zastavenia Krížovej cesty. Pozoruhodné sú menšie pahorky ako Pasierbiec s kostolom Panny Márie Útechy, kopec Paproć s krížom alebo svojím tvarom charakteristická Kostrza.

Limanowa je okrem udalostí spojených s dejinami prvej svetovej vojny, baziliky a Jubilejného kríža a okrem významných osobností pochádzajúcich z tohto regiónu známa ešte niekoľkými udalosťami, ktoré sa natrvalo zapísali do kultúrneho kalendára regiónu.

Folklórny festival Limanowska Slaza.

Limanowska Slaza je pravidelný folklórny festival tohto regiónu, ktorý dokáže v Limanovskom dome kultúry sústrediť plnú sálu nadšených divákov a účinkujúcich. Z celého okresu sa tu stretávajú ľudoví rozprávači, folklórne súbory, individuálni umelci aj divadelné súbory a predstavujú ľudové regionálne obrady, ktoré sa ešte zachovali. Kto si pozrie aspoň niekoľko predstavení, predsvedčí sa o ich obrovskom bohatstve. Treba sa vcítiť do atmosféry a nechať sa unášať rytmom, zvykom a temperamentom goralov.

A s ešte väčším temperamentom sa môžeme stretnúť na podujatí úplne iného charakteru. Každý rok v máji prichádzajú do Limanowej extrémni bežci – maratónci, ľudia

bažiaci po dobrodružstvách a živote plnom obety. Na stokilometrovej trase sa pretekajú, kto túto vzdialenosť zvládne najrýchlejšie. Beh trvá vo dne aj v noci a časový limit na zvládnutie celej trasy je 30 hodín.

Peší maratón Kierat.

Okrem *Kieratu* (gápel') – ako sa volá tento super maratón, sa v Limanowej koná ešte niekoľko horských bežeckých súťaží s vysokým stupňom náročnosti (prevýšenia) na rôzne vzdialenosti. Športový klub Limanowa Forrest, ktorý je organizátorom týchto podujatí, každý rok zvyšuje náročnosť, ale počet účastníkov aj napriek tomu potvrdzuje svoj záujem.

Nesmieme zabudnúť ešte na jednu športovú udalosť. Na jeseň sa na ceste z Limanowej do Kamienicze konajú automobilové preteky. Cesta na Ostru, ktorá je bežne používaná a prístupná, je dva dni uzavretá a mení sa na pretekársku dráhu. Športovní vodiči z celého Poľska aj zo zahraničia súťažia na trase Stara Wieś – horské sedlo Ostra. V okolí lesnej trate vtedy dominuje pach spálených pneumatík, chuť benzínu a rev pretekárskych áut.

Kto by si chcel vypočuť ticho a potom prekrásne organové skladby, ten by mal určite niektorý letný večer nazrieť do limanowskej baziliky. Každý rok sa tu konajú koncerty, ktoré sa natrvalo zapísali do kultúrnej ponuky regiónu. Rôznorodnosť autorov aj interpretov a rozmanitosť umelcov, ktorí doprevádzajú organistov, spôsobujú, že chvíle strávené v interiéri baziliky sa stanú nezabudnuteľné.

Treba tiež navštíviť limanowskú knižnicu. Okrem originálnych regionálnych zbierok vždy niečo zaujímavé nájdeme aj v Mestskej galérii umenia nachádzajúcej sa na prvom

poschodí. Výstavy, ktoré sa tu uskutočňujú, sú rôznorodé a práve preto atraktívne. Pre jedincov závislých na počítači je pripravená veľká počítačová pracovňa na druhom poschodí, ktorú, samozrejme, môžu využiť všetci.

Na tejto historicko-topografickej prechádzke som vám chcel predstaviť všetko to, čo je pre ľudí, ktorí tu žijú, nesmierne dôležité, pretože sú to poznatky o ich domove. Pre hostí môžu slúžiť ako mini sprievodca namiesto mnohých publikácií, stoviek článkov a nespočetného množstva materiálov v internete.

Vidieť, poznať a nakoniec aj dotknúť sa – je jedna vec. Uvedomovať si históriu, význam exponátu a miesta – je doplnením poznania toho, na čom pracovali celé pokolenia ľudí. Preto sa oplatí vidieť a poznať!

Fotografie:

Archív autora, archív albumov *Čriepky spomienok*, archív Mestského úradu v Limanowej, maratonkierat.pl, Bogdan Skrzekut.

Literatúra:

- Józef Szymon Wroński, *Bazylika Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej. Kościół - Pomnik Konstytucji 3 Maja*, Limanowa 2001
- Józef Szymon Wroński, *Bazylika Matki Boskiej Bolesnej w Limanowej. Pasjonujące początki*, Limanowa 2012
- Maria Kowalska, *Limanowska rodzina Marsów* w: „Almanach Sądecki”, nr 4/1993, s.19-29

Marek Dudek. Cestovateľ, fotograf, horolezec... a napokon aj začínajúci filmár, pre ktorého sa dokumentovanie svojich ciest a horských výprav stalo veľkou záľubou. Občas sa tiež chopí pera a zapisuje svoje myšlienky. Je človekom priestoru a pohybu, ktorý rád odhaľuje nové miesta, ale aj sám seba v rôznych situáciách a výzvach. Je autorom filmov s vysokohorskou tematikou *Mestečko*, *Mat*, *Návraty* a filmových etúd so spoločným názvom *Poézia hôr*, *Horský svet*, *Maľovanie Beskydami*.

Kontakt s perom sa v konečnom dôsledku zakončil zbierkami poviedok: *Putovanie na kraj predstavivosti*”, *Rozprávky pre dospelých*, *Rieky*, *Životná pohoda* a iné. V súkromí podniká vo vlastnej firme a užíva si rodinný život (ak je doma). Je absolventom Fakulty geodézie na Poľnohospodárskej univerzite v Krakove. Založil fotografický spolok Nowa a vysokohorský klub.